

Хом'як Ірина, ст. IV курсу педагогічного факультету; науковий керівник – к.пед.н., доцент Сойко І. М. (Міжнародний економікогуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

***Анотація.** У статті досліджено роль дитячої обдарованості у сучасних дослідженнях. Розкрито сутність понять «обдарованість», «обдарована» та «талановита дитина». Проаналізовано основні сучасні підходи до визначення понять «обдарованість», «обдаровані діти», представлено міркування стосовно утруднень або проблем, які пов'язані з діагностикою та розвитком обдарованості. Визначено роль вчителя у формуванні особистості обдарованої дитини. Представлено характерні риси та типи обдарованих дітей.*

***Ключові слова:** обдарованість, обдарована дитина, талановита дитина.*

***Аннотация.** В статье изучена роль детской одаренности в современных исследованиях. Раскрыта суть понятий «одаренность», «одаренный» и «талантливый ребенок». Проанализированы основные современные подходы к определению понятий «одаренность», «одаренные дети», представлены соображения относительно затруднений или проблем, которые связаны с диагностикой и развитием одаренности. Раскрыта роль учителя в формировании личности одаренного ребенка. Представлены характерные черты и типы одаренных детей.*

***Ключевые слова:** одаренность, одаренный ребенок, талантливый ребенок.*

***Abstract.** The article discusses the role of children's giftedness in modern studies. The essence of the concepts «giftedness», «gifted» and «talented child» are defined. The main modern approaches to the definition of «giftedness», «gifted children» are analysed. The views on problems or issues that arise with the diagnosis and development of giftedness are presented. The role of a teacher in shaping the personality of the gifted child are determined. The characteristics and types of exceptional children are presented.*

***Keywords:** giftedness, gifted child, gifted child.*

На сьогодні актуальною проблемою суспільства є збереження інтелектуальної еліти країни. В Україні працюють ліцеї, гімназії, спеціалізовані школи, які приділяють увагу навчанню і розвитку дітей з

інтелектуальною та академічною обдарованістю. У загальноосвітніх навчальних закладах ведеться пошук обдарованих дітей, збираються відповідні банки даних. Цих дітей залучають до участі в олімпіадах, конкурсах тощо. Все це впливає на зростання престижу школи.

В умовах демократизації та національного відродження система освіти, яка завжди відзначалася тим, що була орієнтована на підготовку не просто спеціалістів, а людей, які б відповідали певним соціальним потребам сучасності, повинна забезпечити якісно новий рівень загальноосвітньої, професійної, наукової підготовки, всебічний розвиток кожної людини як особистості і найвищої цінності суспільства. Тому розвивати творчі здібності в дітей необхідно вже з початкової школи, адже саме вона має навчити їх вчитися, прищепити інтерес до знань, прагнення самостійно збагачуватися ними та розвиватися. Як зазначав видатний педагог В. О. Сухомлинський школа повинна нести дітям «всемогутню радість пізнання» [1, с. 1]. Сьогодні змінюються пріоритети мети навчання: на першому плані – розвивальна функція, культ активності, самостійності, нестандартної думки. Все це разом повинно забезпечувати розвиток інтелекту кожної дитини.

Проблемам розвитку обдарованості присвячено багато наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, окреслені питання досліджували Н. Лейтіс, В. Дружинін, Б. Теплов, С. Рубінштейн, Н. Левітов, О. Кульчицька, Дж. Рензулі, Е. Торранс, Ф. Гальтон, Г. Костюк, О. Матюшкін.

В Україні за останні роки накопичено значний досвід щодо визначення поняття «обдарованості», розробки та реалізації програм роботи з обдарованими дітьми.

Модернізація навчально-виховного процесу на сучасному етапі сприяє формуванню та розвитку творчої особистості, спроможної повноцінно реалізуватись в житті. Зміст соціально-економічного та суспільного життя України потребують своєчасного аналізу наявних інтелектуальних і творчих ресурсів держави, серед яких одне із визначних місць посідає дитяча обдарованість. Більшістю сучасних психологів проблема розвитку обдарованої дитини розглядається у контексті розкриття її творчого потенціалу, розвитку інтелектуальних здібностей, а також формування особистісно-мотиваційної сфери. К. Д. Ушинський писав про те, що дитина, яка «отримала від народження щасливе поєднання інтелектуальних і творчих здібностей, має можливість скористатися ними у майбутньому» [2, с. 1].

Саме тому розвиток творчих здібностей дитини набуває особливої актуальності, потребує якісно нового підходу до освіти на основі інтеграції зусиль учених, педагогів, громадськості всіх країн. Для України, яка прагне до статусу розвиненої, правової і демократичної держави, створення системи розвитку обдарованої особистості є необхідною умовою досягнення успіху на цьому шляху. Нині і сама доля України

залежить від того, наскільки ефективно будуть реалізовані інтелектуальні, творчі можливості її народу, кожного громадянина в цілому. Ось чому великого значення набуває науково-педагогічне вирішення цієї проблеми, зокрема вияв і розвиток здібностей і таланту кожної дитини, дослідження теоретичних основ ефективної державної системи підтримки талановитої молоді, а також вдосконалення процесу підготовки вчителя до реалізації поставлених завдань.

Метою нашої статті є дослідження особливостей розвитку та виховання обдарованих дітей.

Для досягнення поставленої мети передбачається реалізувати такі завдання:

- з'ясувати особливості розвитку обдарованих дітей;
- проаналізувати стан організації навчального процесу щодо розвитку обдарованих дітей у сучасній початковій школі.

Природні можливості людини можна порівняти з глибокою криницею, в якій на різній глибині лежать різні здібності: одні – вище, ближче до поверхні, вони виявляються легше, інші – глибше або зовсім глибоко. Щоб їх виявити, необхідні як зовнішні сприятливі умови, так і чималі зусилля самої людини. Ніякі здібності не можна розвинути без відповідних знань, умінь, без уважності, наполегливості, працьовитості, почуття відповідальності за доручену справу і прагнення доводити її до кінця. Талант – це передусім копітка і цілеспрямована справа. Талановиті діти – це величезне загальнолюдське багатство, неоціненний національний статок. Сам факт їх існування є потенціалом будь-якої нації. Кожна дитина обдарована по-своєму. Для того, щоб зберегти національне багатство, примножити його і використовувати з максимально можливою користю, необхідно навчитися допомагати особистості віднайти себе і правильно оцінити, обережно підтримувати її розвиток. Здібні учні можуть без спеціальних вправ і вказівок учителя самостійно здійснювати узагальнення матеріалу. У таких дітей проявляється гнучкість мислення під час розв'язування задач. Вони вміють побачити у буденному незвичне, в очевидному – неймовірне, їх називають «чомусиками». Це учні, в яких добре розвинена пам'ять. Вони запам'ятовують великий об'єм матеріалу і надовго його зберігають. Недаремно Т. Едісон говорив: «Творчість – це десять відсотків натхнення і дев'яносто відсотків важкої праці» [3, с. 13].

Кожна людина від природи наділена здатністю до творчості, творчим потенціалом, тому що творчість лежить в основі як загального розвитку природи, еволюції, так і в розвитку кожної окремої особистості, в її самореалізації. Щоб відчувати себе здоровою в психологічному сенсі людиною, треба задіяти свої вроджені здібності. Але кожна людина наділена не лише задатками до певних видів діяльності, а й загальними здібностями до всіх видів людської діяльності, творчої зокрема.

Поняття обдарованості не дістало загальноновизнаного визначення. Найпоширенішим є визначення німецького психолога В. Штерна. Він формує його так: «Обдарованість – це загальна здатність індивіда свідомо орієнтувати своє мислення на нові вимоги; це загальна здатність психіки пристосовуватися до нових завдань і умов життя» [4, с. 370]. На думку Т. Цигена, «під поняттям обдарованість слід розуміти певні інтелектуальні задатки, а також пам'ять з її підвидами» [5, с. 12].

Обдарованість типологізується за різними критеріями. Наприклад, український психолог Ю. Гільбух на основі аналізу пізнавальних особливостей дитини виокремив такі типи обдарованості:

- природничі теоретики (спрямованість пізнавального інтересу на осмислення абстрактних ідей, схильність до природничих знань);
- природничі прикладники (спрямованість пізнавального інтересу на розв'язання складних конструкторсько-технічних завдань, моделювання);
- гуманітарії (спрямованість пізнавального інтересу на мови, суспільні науки, літературу);
- уміння самостійно аналізувати ситуацію (виявляти наочні засоби, суттєві для вирішення завдань);
- розвиток децентрації (здатності змінювати власну точку відліку при вирішенні завдань, уміння ставити себе на місце іншої людини під час спілкування);
- розвиток задумів (уміння створювати ідею майбутнього продукту і план її реалізації) [6, с. 12].

Тому, за місцем навчання обдарованої дитини варто проводити діагностування її обдарованості, що допоможе знайти адекватні методи навчання і виховання, створити спеціальні програми, надати підтримку і соціальний захист. Для діагностування обдарованості дітей найчастіше використовуються такі методи:

1. Стандартизовані методи вимірювання інтелекту;
2. Стандартизовані тести досягнень для школярів використовують для виявлення виняткових здібностей з навчальних дисциплін;
3. Стандартизовані тести на перцептивно-руховий розвиток;
4. Стандартизовані тести оцінки соціального розвитку;
5. Вимірювання творчих здібностей (тест торренса);
6. Спостереження і контрольні записи;
7. Методика вивчення особистісних характеристик включає вивчення блок показників-факторів;
8. Методика вивчення оточення;
9. Життєві спостереження близьких людей.

Вчений К. Текекс визначив такі можливі провісники обдарованості:

- можливість і здатність у трирічному віці стежити за двома й більше подіями, що відбуваються;

- здатність простежувати в ранньому дитинстві причинно-наслідкові зв'язки та робити висновки;
- відмінна пам'ять, рання мова і абстрактне мислення;
- уміння широко користуватись накопиченими знаннями;
- схильність до класифікації та категоризації;
- уміння ставити запитання та створювати складні граматичні конструкції;
- підвищена концентрація на чому-небудь, ступінь заглибленості в задачу;
- нелюбов до готових відповідей.

Потреба суспільства у творчих, діяльних і обдарованих, інтелектуально розвинених громадянах, оновлення національної свідомості та відродження духовності викликають необхідність появи нових концепцій роботи шкіл. Загальна розумова обдарованість викликає найбільший і цілком зрозумілий інтерес у нашій країні. Іноді цих дітей ми називаємо коротко – обдаровані діти. Обдаровані діти – це діти, які відрізняються серед ровесників високим розумовим розвитком, що є наслідком як природних задатків, так і сприятливих умов виховання. Вони виявляють себе найбільш яскраво в таких сферах діяльності: інтелектуальній, академічній, творчій, комунікативній, руховій та ін.

Характерні риси обдарованих дітей: вони часто «перескакують» через послідовні етапи свого розвитку; мають чудову пам'ять, беруть участь у всіх заходах, змаганнях, усних турнірах, олімпіадах тощо; мають великий словниковий запас; вони із задоволенням читають словники, енциклопедії; можуть займатися кількома справами відразу; дуже допитливі, активно досліджують навколишній світ; легко справляються з пізнавальною невизначеністю, із задоволенням сприймають складні довгострокові завдання; не можуть терпіти, коли їм нав'язують готову відповідь; можуть концентрувати свою увагу на одній справі; властиве надто розвинуте почуття справедливості; добре розвинуте почуття гумору; постійно намагаються вирішувати проблеми, які їм поки що «не під силу», хоча у вирішенні деяких з них домагаються успіху; для них характерні перебільшені страхи, оскільки вони здатні уявити собі безліч небезпечних наслідків подій; часто володіють екстрасенсорними здібностями; негативно оцінюють себе; інколи мають труднощі з тонкою координацією.

Вчені рекомендують такі етапи роботи з обдарованими учнями:

1. Підготовчий:

- виявлення обдарованих учнів;
- складання діагностичних карт;
- розроблення нормативних документів, робочих програм роботи з обдарованими учнями.

2. Основний (практичний):

– упровадження інтерактивних методів навчання (проблемно-дослідницьких, проектних, модульних), що розвивають в учнів творче й дослідницьке мислення;

– активна участь в інтелектуальних і творчих конкурсах різних рівнів.

3. Узагальнення:

– аналіз досягнутих результатів;

– співвідношення результатів реалізації програми з поставленими метою й завданнями;

– визначення перспектив і шляхів подальшої роботи з обдарованими учнями.

Обдаровану дитину інколи порівнюють із губкою, що поглинає найрізноманітнішу інформацію та відчуття. Усе сприймаючи й на все реагуючи, така дитина проявляє надмірне захоплення в усьому – в емоційних реакціях, інтелектуальних заняттях, суперництві з братами й сестрами, протистоянні дорослим. Вона надмірно рухлива, невгамовна, особливо чутлива до всього – до емоцій і почуттів, звуків, дотиків, запахів тощо. Якщо дитина не дотягує до завищених стандартів, які пропагує сім'я, у неї з'являється почуття провини, що теж породжує внутрішні проблеми. Тому допомогати такій дитині виявити й реалізувати дані їй природою здібності зі значною користю для себе та навколишнього світу – першочергове завдання оточуючих. В. О. Сухомлинський писав, що «немає абстрактного учня, потрібно розкривати сили й можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці» [7, с. 4]. Адже кожна дитина – це унікаум у своєму роді, неповторна індивідуальність, яка потребує особливого підходу. Це діамант, який потрібно відшліфувати, щоб у його гранях заграли веселкові барви.

У вихованні обдарованих дітей надзвичайно важлива роль належить батькам і педагогам, які повинні створити умови для їхнього гармонійного розвитку: атмосферу любові, довіри, уваги до потреб та інтересів. Під час роботи з такими учнями важливо уникати крайнощів, необхідно знайти «золоту» середину.

Науковці рекомендують такі форми роботи вчителя з обдарованими дітьми:

– розв'язання нестандартних завдань на уроках і в позаурочний час;

– індивідуальна й диференційована робота;

– ділові гри, інтерактивні методи навчання;

– участь у конкурсах різних рівнів;

– участь у предметних олімпіадах різних рівнів.

Тому у роботі з обдарованими вчитель дітьми повинен бути:

– талановитим, здатним до експериментальної й творчої діяльності;

– професійно грамотним;

– інтелігентним, моральним і ерудованим;

- володіти сучасними педагогічними технологіями;
- мати позитивну «Я-концепцію», бути цілеспрямованим, наполегливим, емоційно стабільним;
- умілим організатором навчально-виховного процесу, психологом.

Отже, перед нинішнім суспільством стоїть завдання створення умов для розвитку здібностей, обдарувань і таланту дітей, організації профільних класів (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, навчально-виховних колективів, об'єднань. Найбільш обдарованим дітям держава повинна надавати підтримку і заохочувати їх (виділяти стипендії, направляти на навчання і стажування до провідних вітчизняних і зарубіжних освітніх центрів). Обдаровані діти – майбутній цвіт нації, інтелектуальна еліта, гордість і честь України, її світовий авторитет. Сучасні тенденції розвитку ставлять перед освітою нові задачі, спрямовані на забезпечення формування інтелектуального потенціалу нації, відхилення від орієнтації на «середнього учня», підвищений інтерес до обдарованих дітей. Завдання школи – підтримувати цих дітей, розвивати їхні здібності, підготувати ґрунт для того, щоб ці здібності було реалізовано. Виявлення обдарованих дітей повинно починатися вже в початковій школі на основі спостереження, вивчення психологічних особливостей, мовлення, пам'яті, логічного мислення.

1. Тороканець Н. Обдаровані діти-майбутній цвіт нації [Електронний ресурс] / Н. Торокаєць. – Режим доступу : http://torokanets.at.Uapubl/vistupi_na_pedradakh/tema_obdarovani_diti/51014.
2. Обдаровані діти – інтелектуальна еліта України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://echerworl/publ/metodichna-skarbnichka/obdarovani_diti_intelektualna
3. Янковчук М. М. Розвиток обдарованості : практичний досвід / М. М. Янковчук // Обдарована дитина. – 2009. – № 5. – С. 59–62.
4. Скрипченко О. В. Загальна психологія / О. В. Скрипченко. – К. : Видавництво «Каравела», 2011. – 464 с.
5. Пономарьова-Семенова Р. О. Теоретико-концептуальні підходи до проблеми обдарованості і креативності / Р. О. Пономарьова-Семенова // Обдарована дитина. – 2002. – № 7. – С. 12–18.
6. Обдаровані діти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docs.google.com/document/d/>
7. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України / За ред. С. О. Терещищого. – ВМГО «Союз обдарованої молоді», 2008. – 156 с.